

Projektowanie konserwatorskie, aranżacja zabytkowych wnętrz sakralnych na przykładzie archikatedry łódzkiej

Piotr Kłoda

Biuletyn Informacyjny Konserwatorów Dzieł Sztuki

1. Wstęp

Rozwój cywilizacyjny odbija się swoim piętnem na środowisku naturalnym przekształcając je w krajobraz kulturowy. Najtrwalszym elementem tego krajobrazu jest architektura. Budowle powstają dla zaspokojenia potrzeb użytkowych. Gdy wraz z rozwojem cywilizacji potrzeby te zamieniają się, obiekty ulegają dezintegracji. Są jednak w krajobrazie kulturowym elementy szczególne, nie poddające się próbie czasu, gdyż potrzeby, dla jakich zostały stworzone nie zmieniły się. Są to obiekty architektury sakralnej. Powstają one, jako wyraz potrzeb duchowych człowieka i dla danej epoki reprezentują najwyższy poziom techniczny i artystyczny. Rozwój kulturowy wywiera oczywiście na nich swoje piętno przez przekształcenia form architektonicznych, zmiany elementów wystroju i wyposażenia. W szczególności problem ten dotyka zabytkowych wnętrz obiektów sakralnych. Nawarstwienia historyczne stanowią dzisiaj najpoważniejsze wyzwanie dla ich administratorów i konserwatorów.

Znakomitym przykładem tych problemów jest program regotyzacji katedry gnieźnieńskiej będący próbą powrotu do źródeł historycznych. Znacznie częściej mamy do czynienia z próbami adaptacji zabytkowych wnętrz do zmieniających się potrzeb użytkowych – ingerencja dostosowawcza. Szczególnego znaczenia nabiera tutaj stosunek do realizacji klasycznych doktryn konserwatorskich, których głównym celem jest zachowanie dziedzictwa materialnego dla przyszłych pokoleń. Przyjmując założenie, że konserwacja nie dla obiektu, ale dla człowieka, wymiar kompromisu między nowym, a starym nabiera nowego znaczenia. Sprowadza się to do konstatacji założenia, że aby obiekt mógł żyć musi zaspakajać aktualne potrzeby użytkowe. W ten sposób aspekt użytkowy modyfikuje w sposób zasadniczy klasyczne doktryny konserwatorskie.

Przykład ingerencji dostosowawczej w substancję zabytkową prześledźmy na przykładzie przebudowy prezbiterium łódzkiej katedry. W założeniach tejże przebudowy była zarówno potrzeba dostosowania istniejącego wnętrza do zmieniających się warunków użytkowych, jak i chęć przywrócenia pierwotnej, neogotyckiej formy budowli. O dziwo, rola koordynacyjna projektu została powierzona konserwatorom dzieł sztuki, a nie architektom i konstruktorom, jak to ma na ogół miejsce w dzisiejszej rzeczywistości. Nie był to jednak wyraz przekory, ale świadomość powierzenia przygotowania prac zespołowi doświadczonemu w realizacji zadań interdyscyplinarnych, wymagających integracji działań specjalistów różnych dziedzin. W konserwacji tego typu zadanie określane jest mianem *projektowania konserwatorskiego*.

2. Katedra łódzka

Inspiracją do podjęcia prac projektowych stały się zamierzenia przebudowy prezbiterium w związku z podniesieniem rangi świątyni do roli archikatedry metropolitalnej. Zamierzeniem administratora świątyni było powiększenie powierzchni użytkowej prezbiterium oraz zwiększenie liczby miejsc w stallach. Z elementów pierwotnego wystroju prezbiterium zachował się jedynie ołtarz główny wykonany w roku 1912 przez tyrolską firmę Stuffleser. Pozostałe elementy wystroju i wyposażenia, takie jak ceramiczna posadzka, stół ofiarny, stalle, tron biskupi (katedra), ława kapłańska (sedilium) i pulpity stanowiły wtórne nawarstwienia historyczne. Elementy pierwotne uległy destrukcji w efekcie licznych przebudów w połowie lat 30-tych oraz pożaru na początku lat 70-tych XX wieku.

Koncepcja przebudowy prezbiterium zakładała powiększenie wyniesienia połączone z wymianą ceramicznej posadzki na okładzinę kamienną, wykonanie nowego stołu ofiarnego i mebli (tron, stalle, ławy, pulpity) oraz konserwację filarów i ołtarza głównego.

Pierwsza faza prac konserwatorskich obejmowała opracowanie inwentaryzacji architektonicznej katedry oraz dokumentacji stanu zachowania ołtarza głównego.

Na etapie prac projektowych (projekt posadzki i mebli, program prac konserwatorskich) powstał problem zgrania wszystkich elementów wystroju i wyposażenia prezbiterium w spójną całość. Po przebudowie i konserwacji wszystkie elementy wewnętrznego wystroju (sklepienia, ściany, witraże, kamienne filary i posadzki) i wyposażenia (ołtarz główny, tron, stalle, ławy, pulpity) miały stanowić zintegrowaną całość, odzwierciedlającą jednorodną wizję artystyczną i funkcjonalną wnętrza prezbiterium.

Dla rozwiązania tego zadania opracowano projekt konserwatorski. Jego podstawą stała się komputerowa, trójwymiarowa wizualizacja przestrzeni prezbiterium. Inwentaryzacja architektoniczna i konserwatorska stanowiły podstawę dla opracowania rysunku 3D w programie AutoCAD. Do renderingu i animacji wykorzystano program Maya.

- **Efekt optycznego zwiększenia wysokości prezbiterium**

Powierzchnie architektoniczne wnętrza prezbiterium (sklepienia, witraże, ściany, filary) wykazują silne zabrudzenie powodujące w efekcie ich znaczne pociemnienie oraz zmniejszenie ilości odbitego światła. Na podstawie odkrywek zdefiniowano oryginalne kolory ścian, tzn. pozbawione nawarstwień brudu i kurzu. Uzyskany obraz wykazywał liczne nieprawidłowości zakłócające porządek architektoniczny. Wielokrotne przemalowania ścian stopniowo zacierają pionowy układ architektoniczny i wprowadzały podkreślenia podziałów poziomych. W projekcie zmieniono istniejący układ kolorystyki ścian i zastąpiono go układem podkreślającym elementy pionowe – żebrowanie przebiegające od filarów wiązkowych do zworników sklepienia. Jako kolor podstawowy dla liniowych elementów pionowych (żebra, gurty, służki, kolumny) przyjęto kolorystykę oczyszczonego kamienia filarów. Przestrzenie między podziałami pionowymi wypełniono kolorem o jaśniejszym walorze. Uzyskany efekt optycznego zwiększenia wysokości prezbiterium nie był jeszcze zadawalający. Dla jego wzmocnienia w sklepieniu zwiększono nasycenie bielą w przestrzeniach między żebrami (wysklepki). Dodatkowo dla rozjaśnienia górnych partii prezbiterium zastosowano sztuczne oświetlenie o cieplej barwie światła. Osiągnięty w ten sposób efekt optycznego zwiększenia wysokości prezbiterium wydał się zadawalający.

- **Zmiana warunków ekspozycji ołtarza głównego**

Usunięciu nawarstwień brudu i kurzu z ołtarza głównego pozwoliło na przywrócenie mu pierwotnej kolorystyki. Opracowana dokumentacja konserwatorska ołtarza zwracała uwagę na jego pełno-plastyczną formę i bogatą ornamentykę – elementy niewidoczne przy istniejących do tej pory warunkach ekspozycji. W projekcie konserwatorskim zoptymalizowano warunki ekspozycji wykorzystując do tego celu wizualizację komputerową. Dla uwidocznienia pełno-plastycznej formy ołtarza postanowiono zastosować światła wewnętrzne. Zaprojektowane światło zewnętrzne miało stanowić tylko uzupełnienie światła wewnętrznego. Zaproponowano realizację oświetlenia wewnętrznego przy użyciu światłowodów, które nie stanowią żadnego zagrożenia dla drewnianej konstrukcji ołtarza (brak instalacji elektrycznej, światło pozbawione promieni UV, światło nie wytwarzające temperatury). Dla sprawdzenia słuszności założeń takiego rozwiązania zrealizowano układ wewnętrzny światła w tabernaculum, które wcześniej poddano zabiegom konserwatorskim. Realizacja tego układu potwierdziła słuszność przyjętych założeń, w tym również o konieczności uzupełniania światłem zewnętrznym.

- **Posadzka**

Projekt konserwatorski realizowany w formie wizualizacji komputerowej umożliwił zdefiniowanie kolorystyki i układu nowej posadzki.

Wielowariantowa analiza kolorystyki kamiennej posadzki pozwoliła określić, że winna ona być zabieźna z kolorem kamiennych filarów po oczyszczeniu (kolor określony na podstawie odkrywek). Kamienne filary katedry zostały wykonane z piaskowca szydlowieckiego o barwie jasno popielatej, o ciepłym odcieniu z przebarwieniami żółtymi i rdzawymi. Zastosowanie piaskowca szydlowieckiego do wykonania posadzki prezbiterium ze względów użytkowych zostało odrzucone (słaba odporność na ścierania). Poszukiwania jasnych granitów o ciepłych tonacjach (rzadko spotykanych) również nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Pozytywne rezultaty uzyskano

dopiero przy analizie marmurów. Najlepszy efekt osiągnięto po zastosowaniu włoskiego marmuru *Bodiccino* o barwie jasno kremowej i ciepłej tonacji.

Proponowany przez architektów wielowariantowy układ posadzki poddano analizie wizualnej. Odrzucono układy skośnego ułożenia płyt. Dopasowano wielkość płyt proporcjonalnie do rozmiarów nowego prezbiterium. Uformowano próg komunijny. Zdefiniowano rozmiar i ułożenie ciemnych płytek na styku naroży płyt.

Wykonawcą posadzki był zakład kamieniarski Wojciech Piętki.

- **Stół ofiarny**

Analiza wirtualna przestrzeni prezbiterium pozwoliła odrzucić pierwotną koncepcję budowy nowego stołu ofiarnego z drewna. Uwidoczniała ona, że centralny element prezbiterium, jakim jest w doktrynie posoborowej stół ofiarny, winien być wykonany z materiału o jasnej barwie i silnych właściwościach refrakcyjnych. Takim materiałem jest polerowany marmur. Analizując różnorodne formy przestrzenne i materiałowe najlepsze efekty uzyskano przy zastosowaniu marmuru *Bodiccino*, tego samego z którego wykonano posadzkę, ale zróżnicowanego pod względem wykończenia powierzchni. Zdefiniowano, że stół ofiarny i ambona winny znajdować się na wspólnym podwyższeniu w formie postumentu. Wymiary stołu i postumentu ustalono w konsultacji z celebransami. Istotne znaczenie miało ustalenie formy stołu ofiarnego i ambony liturgii słowa. Przyjęto założenie, że winny one mieć formę rzeźbiarską. W konsultacjach ustalono, że winna ona przedstawiać symbole podstaw wiary (12 filarów), życia (winną latorośl) i ofiary (baranka). Projekt rzeźbiarski w formie wizualizacji komputerowej opracował Wojciech Hempel. Stół ofiarny i pulpit wykonała firma kamieniarska Jacka Pawłowskiego z Tumlina koło Kielc.

- **Katedra, sedilium, stalle, ławy**

W konkursie projektów nowego wyposażenia prezbiterium wyłoniono włoską firmę Stuflesser, której autorstwa był również ołtarz główny z 1912 roku. Projekt zakładał wykonanie w drewnie dębowym ze złożonym detalem mebli w stylu neogotyckim, nawiązującym bezpośrednio do formy i detalu ołtarza głównego. O ile projekty katedry i sedilium nie narzucał uwarunkowań, o tyle dla projektu stali założono maksymalne zwiększenie miejsc siedzących.

W koncepcji aranżacji prezbiterium przyjęto założenie układu centralnego tworzonego przez stół ofiarny otoczonego amfiteatralnie pozostałymi elementami wyposażenia. W osi głównej tło stanowi najwyższy element – ołtarz główny. Na prawo i lewo od niego katedra i tron celebransów. Dalej, najniższe elementy, stalle zlokalizowane pomiędzy filarami. Rozmiary filarów umożliwiły zaprojektowanie stali dwurzędowych, dzięki czemu uzyskano w nich 40 miejsc siedzących.

3. Podsumowanie

Projekt konserwatorski przebudowy prezbiterium łódzkiej katedry był przedsięwzięciem interdyscyplinarnym, umożliwiającym współpracę specjalistów różnych dziedzin z administratorami i użytkownikami obiektu. Zastosowanie weryfikacji wizualnej do rozstrzygnięcia rozwiązań projektowych zapewniły podniesienie poziomu optymalizacji decyzji.

Rys. 1. Wizualizacja projektu posadzki, wersja 1

Rys. 2. Wizualizacja projektu posadzki, wersja 2

Rys. 3. Wizualizacja projektu posadzki, wersja 3, widok z przodu

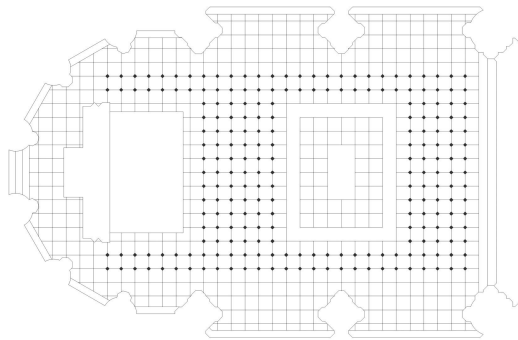
Rys. 4. Wizualizacja projektu posadzki, wersja 3, widok z lewej strony

Rys. 5. Wizualizacja projektu posadzki, wersja 3, widok z prawej strony

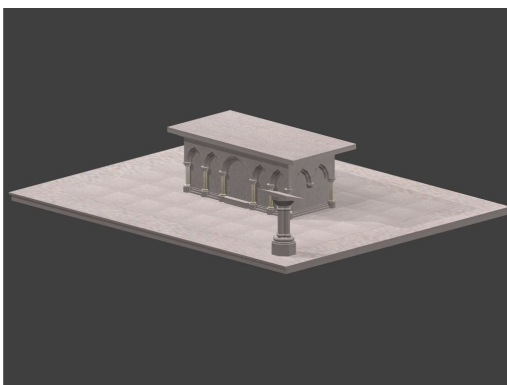
Rys. 6. Wizualizacja projektu posadzki, wersja 3, widok z góry

Rys. 7. Projekt posadzki

Rys. 8. Założenia projektowe stołu ofiarnego

Rys. 9. Szkic 3D do projektu stołu ofiarnego

Rys. 10. Projekt stołu ofiarnego i ambony, szczegóły

Rys. 11. Projekt stołu ofiarnego i ambony, widok z boku

Rys. 12. Projekt stołu ofiarnego i ambony, widok z przodu

Rys. 13. Fotografia prezbiterium po przebudowie, stan aktualny